

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Öztürk, H., & Emiroğlu, A. (2023). Milliyetçilik bağlamında 19.yüzyılın sonu ve erken cumhuriyet dönemi (1923-1938) beden terbiyesi düzenlemeleri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 202-223. doi: 10.38122/ased.1332563

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 25/07/2023

Kabul edildi (Accepted):28/11/2023

Milliyetçilik Bağlamında 19.yüzyılın Sonu ve Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Beden Terbiyesi Düzenlemeleri

¹Hülya ÖZTÜRK*, Atiye EMİROĞLU**

Öz: Osmanlı Devleti, askerlerinin talim ve terbiyesine dikkat etmiş ve güçlü ordular kurmuştur. Ancak bilim ve teknikte ciddi bir ilerleme kaydedemeyen imparatorluk, askeri alanda güçsüzleşmiş ve 19. yüzyılın sonlarına doğru tüm halkın beden terbiyesine önem veren çalışmalar yürütmüştür. İçinde milliyetçilik anlayışının da barındığı bu çalışmalar, Türkiye için bir tür laboratuvar niteliğinde olmuştur. İmparatorluğa bağlı uluslar, kendi milli devletlerini kurdukça imparatorluk içindeki aydın kesim Türk kimliğine daha sıkı sarılmıştır. I. Dünya Savaşı ve ardından gelen Milli Mücadele üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı'nın yanlış veya doğrularından dersler çıkararak milli bir devlet üzerine temellenmiştir. Halkın ruhen ve bedenen sağlıklı olması, eğitimde önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Milliyetçilik ilkesiyle de bütünlük arz eden beden terbiyesi eğitimi, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın en temel şartlarından sayılmıştır. Milletler için bir toplumun bedenen ve ruhen sağlıklı olması önemlidir. Bu nedenle Hastalıklarla mücadele etme noktasında *sağlam vücut* kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. Güçlü ve kuvvetli beden, dönemin şartları açısından devletlerin devamlılığı için gerekli görülmüştür. Bu bağlamda spor, geçmiş yüzyıllardan günümüze uzanan ve içinde birçok farklı dalları barındıran bir tür dinlenme, sağlıklı olma, eğlenme faaliyetleri olarak devletler tarafından desteklenmiştir. Hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde spora ve dolayısıyla beden terbiyesine verilen önem birçok araştırmada konu olmuştur. Ancak beden terbiyesine milliyetçilik ilkesi çerçevesinde araştırmak çalışmayı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Araştırma sürecinde birincil kaynaklar özellikle tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden terbiyesi, eğitim, milliyetçilik, Osmanlı, cumhuriyet.

Physical Training Regulations in The Context of Nationalism at the end of the 19th Century and the Early Republican Period (1923-1938)

Abstract: Along the history, The Ottoman paid attention to the training and upbringing of its soldiers and established strong armies. However, the Empire, which could not make a serious progress in science and technique, became weak in the military field and carried out studies that gave importance to the physical training of all the people towards the end of the 19th century. As the nations affiliated to the empire established their own national states, the intelligentsia within the empire clung to the Turkish identity more tightly. Thus, the Republic of Turkey was based on a national state. The health of the people has been an important issue in education. It is important for nations that a society be healthy physically and spiritually. For this reason, the concept of a "healthy body" in combating diseases is as old as human history. A strong and powerful body was deemed necessary for the continuity of states in terms of the conditions of the period. In this context, sport have been supported by states as a type of recreation, health and entertainment activities that extend from past centuries to the present and include many different branches. The importance given to sports and therefore physical training in both the Ottoman Empire and the Republic of Turkey has been the subject of many studies. However, researching physical training within the framework of the principle of nationalism makes the study different from others. Primary sources were especially preferred during the research process.

Keywords: Physical training, education, nationalism, Ottoman, republic.

*Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, hulyaozturk33b@gmail.com, 0000-0001-8999-4213

** Dr. Öğ. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, atiyemiroglu@gmail.com, 0000-0002-0588-0065

Summary

The Ottoman Empire's influence from Ummahism, Ottomanism and Turkism movements, and its policy of surviving with the power of each movement in the struggle for existence, succumbed to the process of collapse of empires that affected the whole world. The collapse of Ottoman Empire was the beginning of a new rise and the Republic of Turkiye was established with a new regime based on national sovereignty. Nationalist movements that took root in the Ottoman Empire took their place in the foundations of the new state. The new regime guaranteed the understanding of nationalism by the state with the six principle it determined. Just like in the Ottoman Empire, physical training studies were given great importance in education with the view that a strong, healthy society means a strong state. In this context, it can be said that the relationship of physical training studies with the principle of nationalism for the sake of the survival of the state forms an integral whole for both the Ottoman Empire and the Republic of Turkiye.

Physical training refers to the physical training of all segments of society, and as a result of the efforts to create a young and dynamic generation, it takes its place among the priority issues of both the Ottoman and Republican Periods. Many regulations put forward by the Ottoman Empire in the late 19th century were based on more national principles. In the following periods, these subjects, which were initiated in the last periods of the Ottoman Empire, were continued by being systematized. In this study, physical training regulations were examined without a clear historical line until the late 19th century and the Early Republic (1923-1938) period.

In the study, *Servet-i Fünun* magazine, which was one of the periodicals of the period in which physical training subjects were heavily covered, and which had columns on science, literature, art and beauty, was preferred. In addition, Prime Ministry Ottoman and Republic Archive sources were used in the study. In the research, research Works were also examined and relevant sources were included in the study with explanatory style and qualitative method. The study focuses on the connection between physical training and nationalism and includes the studies carried out by the state for this purpose.

Rather than creating a strong army or a society that adopted nationalist elements, the Republic of Turkey aimed to create healthy generations that were free in thought, free in conscience, and free in wisdom, and who had caught up with the science and technology of the age. For this reason, healthy child policies have been implemented. In order to make physical health suitable for today's conditions, the General Directorate of Physical Training was connected to the Ankara center with the Physical Training Law No. 3961 dated July 16, 1938, and this place was accepted as the most important authority in national sports contacts and relations. Youth and Sports Day was declared with the theme "A healthy mind is found in a healthy body". Since this date, the Youth and Sports Day has been dedicated to young people who are expected to be perfect both mentally and physically, and the country has been entrusted to physically strong and healthy young people and the obstacles to their development have been tried to be removed. The healthy new generation that the young republic tried to create was seen as the assurance of the continuity of the regime.

Apart from what was expected from children and the young generation within the nationalization efforts, women also had to be strong, well-groomed, mentally and physically healthy as they give birth to and care for children. Women had to be perfect in every respect, both because of the importance of their physical characteristics due to genetic transmission to the new baby they would give birth to, and because of the contribution they would give to the child both spiritually and physically during the child's growth. In this context women were given important responsibilities regarding child education and were seen as the most important building blocks of the new generation. The concepts of health-physical and mental health-raising good children physically strong individuals in terms of avoiding infectious diseases have gained great importance. In this regard, the state officials tried to spread physical training practices to the whole society, both by raising public awareness in the newspapers of the period, and by pamphlets prepared with the help of physicians and by laws enacted on the subject. In this context, Turkiye National Medical Congresses have been held since 1925, and in these congresses, issues related to avoiding infectious diseases, eugenics, creating a healthy society, the importance of sports and exercise, combating obesity, diet and sports medicine were decided by the specialist physicians of the period.

Physical training, spiritually and physically strong structuring studies carried out in order to establish health policies in order to progress the national health services in the most beneficial and open way to development, and to strengthen these with physical policies and implement them within the newly established Turkiye State, are among the important studies of the Early Republic period and contributed greatly to the studies of the following period. As it is known, many laws and regulations of the Early Republic period were continued by the ministries of the following period, and these regulations, which were accepted

as the basis of the laws of the newly established state, shed light on the future of country. The national regulations and practices implemented in this period also help us understand the structure of Early Republic period.

Keywords: Physical training, education, nationalism, Ottoman, republic.

Giriş

Milliyetçilik kavramının kıtadan kıtaya, ülkeden ülkeye değişen farklı özelliklere sahip çok boyutlu tanımları bulunmaktadır. Tarih, coğrafya, kültür ve inançlar, ülkelerin milliyetçilik yaklaşımını etkilemiştir. 18. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa’da milliyetçilik anlayışının siyasileşmesi ve ezilen halkların kimlik arayışı, zamanla dünyayı etkisi altına almıştır. Bir devletin egemenliğinde yaşayan ve ezilen halklar, kendi kimliklerini elde etmek adına mücadele etmelerine neden olmuş ve mücadeleler sonucu milli devletler kurulmuştur. Milli devletlerin farklı devletlerin boyunduruğu altına girmeme, güçlü olma ve var olma mücadelesi; topraklarını genişletme politikalarını etkilemiş ve dünyayı milli devletlerin savaşlarına sürüklemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden savaşlar sonucu milli devletler kurulmuşken 20. yüzyılın ortalarına kadar süren savaşlarda milli devletlerin var olma, toprak kazanma gibi amaçlarını devam ettirdikleri görülmüştür (Akıncı, 2014: 131-150). Devletler içinde ezilen azınlıkların mücadelelerini sürdürmeleri iç savaşlara, kaosa neden olmuştur. Milliyetçilik anlayışı tarihsel süreçle birlikte şekillenmiş ve değişmiştir. Milliyetçilik kavramı, günümüzde de varlığını önemli derecede sürdürmektedir (Carr, 2019: 51-59).

Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik hareketinin çok uluslu imparatorlukları yıkmada gösterebileceği başarıyı sezen Yeni Osmanlılar olarak da bilinen ve birçok araştırmacı tarafından *Jön Türkler* adıyla tanımlanan Osmanlı aydın kesimi milliyetçilik hareketinin etkisinde kalmıştır. Ancak bu etkinin Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkma tehlikesi karşısında mili devlet kurmak yerine, ihtilalin anayasaya dayanan eşitlikçi ve en azından halkın yarı temsili katılımının yer aldığı, meşruti sisteme geçişin sağlanması adına mücadele yürütülmüştür. Jön Türkler, tüm Osmanlı halkının eğitilmiş olması ve eğitilmiş herkesin kendi söz hakkının bulunması gerektiği görüşünü savunmuştur. Tüm halkı kalkındıracak ve halkın ruhen ve bedenen iyilik haline kavuşmalarını sağlayacak siyasi adımlar atılmıştır. Ancak II. Abdülhamid, anayasal sistemi isteyen Jön Türkleri *erbâb-ı fesad* olarak tanımlamıştır. Padişahın Jön Türk hareketine karşı duruşu, Jön Türklerin yurtdışına kaçmalarına ve yurtdışından yayınlar yapmalarına neden olmuştur. Çoğu Jön Türkün ülkeye dönmeleri, İttihat ve Terakki’nin 1908 yılı müdahalesiyle yönetimin kontrol altına alınması, daha özgürlükçü bir ortamın sağlandığı inancıyla mümkün olmuştur (BOA, HR.SYS, 196/23, M-01.09.1901). Kendi ülkelerine dönen aydın kesimin milliyetçilik konusunda yayınlar yaptıkları, hatta özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlıcılık fikrinden Türk milliyetçiliği fikrine yönelimlerinin hızlandığı

gözlemlenmiştir (Arai, 2016: 110-123). Osmanlı aydın kesim, imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik çöküşün; bilim, teknik ve eğitimde ilerlemenin, askeri alanda teknolojik gelişmelerin olmayışı ve askeri başarısızlıklar gibi birçok toplumsal sorunların varlığı üzerinde de durmuşlar, çözümler üretmeye ve kalemleriyle, gazete ve dergilerde yazdıkları yazılarla halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır (Doğaner, 2012: 109-121).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu fikirler; İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük olmak üzere zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Cemiyet, Fransız İhtilali'nden ve yaymış olduğu milliyetçilik hareketlerinden de etkilenmiş, ancak çok uluslu bir imparatorluğu bölmek adına milliyetçilik yönlerini açığa çıkarmamayı tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde yer alan birçok ulus, Osmanlıya karşı bağımsızlık savaşı vererek kendi milli devletlerini kurmaları ve Balkan Savaşları sonucu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milliyetçilik hislerini ortaya çıkararak milliyetçilik adına çalışmalar yapmalarına neden olmuştur (Semiz, 2014: 217-244).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen milliyetçilik hareketleriyle toplumsal alanda destek bulmuş ve Osmanlı mirasını devralarak yeni yapılanmalarla kurulmuş milli bir devlettir. Milliyetçilik üzerine kurulmuş milli bir devlet özelliğine sahip olsa da İttihat ve Terakki yönetiminin sınırları aşan ve bütün Türk milletlerine dayanan Türk devleti kurma ideolojisinden farklı olarak kendi sınırları dâhilinde Türk olmayan etnik unsurları da bünyesine alarak Türk kimliği yaratma düşüncesine dayanmaktadır. Yeni rejim, Osmanlı tarihinden ders alma eğilimi içerisinde olmuştur. Osmanlı yenileşme hareketlerinden, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki fikriyatından ve yazarlarından önemli derecede etkilenmiştir (Örmeci, 2010: 95-109). Eğitimde, bilimde, teknikte ilerleme ve çağın gerektirdiği şartlar ışığında yaşamak adına milletçe öz verili çalışmak, milliyetçilik anlayışının tercih ettiği yoldur. Kendi iç barışını sağlamış bir milletin toprak bütünlüğünü koruyarak ve hiçbir zaman başka ülkelerin toprak varlığında hak iddia etmeden güçlü olması bilimle mümkün olacaktır (Feyzioğlu, 1985: 353-412). Eğitim, yeni rejimin inşası sürecinde amaca hizmet eden bir araç olarak görülmüştür. Bundan dolayı eğitim sisteminde eşitlikçi bir tavır içerisinde kadın ve erkek eğitime önem verilmiştir. Türk toplumunun muasır medeniyetler seviyesine ulaşması, bilim ve teknikte ilerlemeyi önceliğine alarak halkın ruhen ve bedenen sağlıklı olması adına çeşitli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Devlet; bunu sağlıkta, eğitimde, toplumsal alanda hukuki düzenlemelerle ortaya koymuştur. Milletlin sağlıklı ve zinde olması, gelişme ve ilerlemenin yapı taşlarından sayılmıştır. Beden terbiyesine önem verilerek kadın ve erkek beden terbiyesi dersleri almaları sağlanmıştır. Aynı dönemde milli devlet olarak kurulmuş birçok Avrupa ülkesinde de beden terbiyesine verilen önem milliyetçilik politikalarıyla paralel yürütülmüştür (Taş ve Şemşit, 2013: 136-151).

Özellikle gelişmiş ülkelerin önemle üzerine eğildiği ancak hemen her toplumda karşımıza çıkan beden terbiyesi ve uygulamaları ülkelerin gelişmişliğiyle de doğru orantılı olduğu söylenebilir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'la birlikte yani Osmanlı ordusunun düşman orduları karşısında mağlubiyet alması sonucu da diyebileceğimiz bir süreçten sonra Münif Paşa'nın *Mecmua-i Fünûn*'da yayınladığı *Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan* başlıklı yazılarla çocuk terbiyesine dair önemli bilgiler verilmiştir. Münif Efendi, bu bilgilerin önemini: *İnsanların beşeri ihtiyaçları olduğu, barınma, beslenme-üreme gibi ihtiyaçlarını tabiat gereği karşılama yoluna gittiği, çocukların bir müddet sonra kendi ihtiyaçlarını gidermek için sadece kendisi harekete geçebileceği, bu yüzden pek tabii ki kendini sefaletten kurtaracak çocuk kendine yol çizebilmeyi de bilmesinin gerekeceği* şeklinde özetlemiştir (Münif Efendi, 1279). Osmanlı Devleti'nin savaşlarda güçlü bir ordu yaratmaya dönük başlattığı erkeklere yönelik beden terbiyesi politikaları, İttihat ve Terakki yönetimiyle birlikte güçlü Türk kimliği yaratma boyutuna dönüşmüştür (Ateş, 2012: 200-220). Bu durum Beden Terbiyesi uygulamalarının milliyetçilik hareketleri çerçevesinde yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet döneminde beden terbiyesi hususunda önemli çalışmalar yapan, Selim Sırrı Tarcan radyo aracılığıyla beden terbiyesi, kadın sporları, yarının çocukları gibi konular üzerinden sporun faydalarından bahsetmiştir. 44 konudan oluşan konferanslar, 1932 yılında kitap haline getirilmiştir. Tarcan'a göre spor insan yaşamında büyük öneme sahiptir, *Yaşam Boyu Spor, Sağlık İçin Spor* beden terbiyesinde gerekli kavramlar olmuştur (Çapan ve Mutlu, 2016: 235-241). Dönemin yaygın görüşünde kabul edildiği gibi Tarcan da; zayıf, çelimsiz, tembel, aciz ve beceriksiz olanların bütün bir milletin geleceğine zarar verebileceğini düşünmüş ve savunmuştur. Bedene bütüncül yaklaşan Tarcan'a göre hasta bir vücudun dimağı da hastadır. Tarcan'ın bu söylemi, cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan beden terbiyesi fikriyatının temellerini de oluşturmaktadır (Tarcan, 1932: 3).

Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde beden terbiyesi uygulamalarının rejimi korumaya ve ayakta tutmaya yönelik olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti uzun süren savaşlar sonrasında 19.yy'ın sonları 20.yy'ın başlarında toprak ve insan kaybetmiş, yaralanan askerleri bitap düşmüş; ekonomi, savaş ve toprak kayıplarıyla daha da bozulmuştur. Yeni doğan çocuklar anne karnında beslenemediğinden zayıf ve çelimsiz doğmuştur. Devletin içinde bulunduğu durumlar halkı da etkilemiş, yapılan çalışmalar, alınan kararlar ve uygulamalar devletin varlığını sürdürebilme anlayışına dayanmıştır. Tüm dünyada hâkim olan bu anlayış, 20.yy'ın ilk çeyreğinde ulus devletler şeklinde yapılan devletlerde daha çok yaygınlaşmış, beden terbiyesine verilen önemin kaynağında yeni rejimin yeni ve sağlam nesiller üzerine inşa etmek isteği yatmıştır (Türkmen, 2018: 19-27).

1. Yöntem

Beden terbiyesi-talim terbiye ile toplumun her kesiminin beden terbiyesi kastedilmekte, genç ve dinamik bir nesil yaratma çabalarının bir sonucu olarak hem Osmanlı hem de cumhuriyet döneminin öncelikli konuları içerisinde yerini almaktadır. 19. yüzyılın son dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu pek çok düzenleme, daha milli esaslara dayanan düzenlemeler olmuştur. İlerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlatılan bu konular sistematikleştirilerek devam ettirilmiştir. Beden terbiyesi düzenlemelerinin incelendiği bu çalışmada, 19. yüzyılın son dönemleri ve Erken Cumhuriyet (1923-1938) dönemine kadar net bir tarihi çizgiyle ayrılmadan incelenebilmiştir.

Etik kurul onayına gereksinim olmayan çalışmada beden terbiyesi konularının yoğun bir şekilde yer aldığı dönemin süreli yayınlarından fen-edebiyat-sanat ve güzellik üzerine sütunlarını oluşturan *Servet-i Fünun* dergisi tercih edilmiştir. Anadolu Üniversitesi ve Milli Kütüphane mikrofilm odaları ile açık erişim sağlayan gazetenin kendi arşivinden derginin ilgili yıllarına ait sayıları Ekim 2022-Nisan 2023 tarihleri arasında taranmıştır. Çalışmada ayrıca, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşiv kaynakları tarih inceleme yöntemlerine uygun şekilde taranarak ve Türkçeye çevrilmeleri yazarlar tarafından yapılarak kullanılmıştır. Araştırma ve tetkik eserler de incelenerek milliyetçilik, beden terbiyesi gibi konuların ele alındığı çalışma için ilgisi olan kaynaklar, çalışmaya açıklayıcı anlatım şekli ve nitel yöntemle dâhil edilmiştir. Çalışma beden terbiyesinin milliyetçilikle bağlantısına odaklanmakta ve devletin bu amaçla yapmış olduğu çalışmalara yer vermektir. Bu bağlamda İttihat ve Terakki, Jön Türkler, çalışmada yer alan düşünce akımlarına odaklanılmamış ya da bu alanda yapılmış olan çalışmalara ayrıntılı bir şekilde yer verilmemiştir.

2. Bulgular

2.1. Osmanlı Devleti'nde beden terbiyesi

Sağlam bir bedeninin önemi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu son çeyrekte toprak ve insan kaybetmemek adına büyüktü. Beden terbiyesiyle ilgili yapılan çalışmaların gelişimine bakıldığında zaman özellikle her an devleti etkileyebilecek içte ve dıştaki düşmanlara karşı güçlü ve sağlıklı bireyler yetiştirmek amacı güdüldüğü söylenebilir. Bu noktada erkek nüfusun beden terbiyesine önem verildiği ve ilk beden terbiyesi çalışmalarının askeriye ya da zaptiye gibi kurumlarda başlatıldığı görülmektedir. Beden terbiyesi talimhaneleri tesis eden Osmanlının sağlıklı ve güçlü erkek nüfus yaratarak, varlığını sürdürme çalışmaları, gelişiminin ve ilerlemesinin temelinde yatan nedenlerin başında gelen askeri gücünü güçlendirmeye bağlıydı. Askeri gücün devlet için ehemmiyeti, II. Mahmut ile yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Mahmudiye ordusunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak adına tesis edilen Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılışında da

kendini göstermiştir (Öztürk ve Şayligil, 2015: 174-185). Devlet, gittikçe güçsüzleşmesinin önüne öncelikle askeriye'nin iyileştirilmesiyle geçmeyi düşünmüş, savaş sırasında askerlerin tedavi ve bakımlarının sağlanmasına öncelik vermiştir.

1897 senesinde beden terbiyesi çalışmalarının yoğunlaşması kamuoyunda yankı uyandırmaya başlamış, *Mekteplerde Mümarese-i Bedeniye ve Mekatibi Osmaniye* başlıklı Servet-i Fünun'un sütunlarında konu ile ilgili yapılanlar ve yapılması gerekenler şöyle dile getirilmiştir: ... *âlem-i medeniyetin talim ve terbiye-i etfal hususunda artık bilinçli olduğu, bunun en önemli kısmını da mümarese-i bedeniye'nin oluşturduğu, mümarese-i bedeniye'nin terakkiyat-ı medeniye'nin şartı haline geldiği, vücudu hıfz-ı sıhate mutabık mümareselerle, idmanlarla takviyeye çalışmazsa tahsil-i ilm ve maarifte bir memleket, bir millet ne kadar ileriye giderse gitsin bundan bir fayda hasıl olamayacağı* bu nedenle ilk olarak okul programlarını düzenlemek, ilim ve fen derslerinin okul programlarına dahil edilmesinde Avrupa'yı dikkate almak gerektiği belirtilmiştir (Kadri Mahmut, 1897: 234; Kadri Mahmut, 1898: 348).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren aynı zamanda hüküm süren diğer devletlerdeki gelişmelerden ve ilerlemelerden etkilenen Osmanlı Devleti beden terbiyesine önemle eğilerek devletin bekası için sağlıklı ve güçlü güvenlik kuvvetleri oluşturmak istemiştir (BCA, ZB, 377/12, R- 07.03.1325). Bunun için Avrupa'daki gelişmeler yakından takip edilmeye çalışılmış, Avrupa'da düzenlenen konferanslara gönderilmek, durum tespitinde bulunmak üzere memurlar görevlendirilmiştir (BCA, MV, 229/114, H-19.03.1331).

Avrupa ülkeleriyle 19. yüzyılın son dönemlerinde geliştirilen ilişkiler, İsveç'le bir adım daha ileri taşınmış, Atina'da 1906 yılında gerçekleştirilen yarışmalara katılacak İsveçli yarışmacılar eğitimlerini Dersaadet'te yapma talebinde bulunmuş, ülkelerin yazışmaları akabinde yarışmacılar yarışma tarihine kadar Osmanlı tarafından ağırlanmıştır (BCA, Y.A.HUS, 501/43, 05.02.1324). Bu tutum ile Osmanlı Devleti yarışmacıları da yakından takip etmeyi amaçlamıştır. Avrupa gözlemleri ilerleyen yıllarda da devam etmiş, 1908 yıllarını takip eden dönemde Selim Sırrı Tarcan'ın Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne bağlı Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi'ni kurmasıyla temaslar sürdürülmüştür. 1909-1910 yılları arasında İsveç Kraliyet Jimnastik Enstitüsü'nde beden eğitimi eğitimine gönderildiği dönemde İsveç Kralı'nın maiyetinde misafir subay olarak eğitim almaya başlayan Selim Sırrı, İsveç jimnastiğinin (GCI) inceliklerine vakıf olmaya ve buradaki gözlemleri ile toplum yapısında yenilikler ortaya koymaya çalışmıştır (Tarcan, 1926: 1-87; Servet-i Fünun, Olimpiyat Oyunları, 1909: 3; Servet-i Fünun, Selim Sırrı Bey, 1909: 140; Çapan, Atatürk Ansiklopedisi).

Emperyalist güçlere karşı ülkede ve özellikle Müslüman toplumda sporu teşvik ve beden terbiyesini milli bir mesele gören ülke aydınları ve Tarcan, istibdat döneminde komite kurmanın olanaksız

olmasından kaynaklı, amaçlarını uluslararası komiteye bağılı olarak harekete geçirmek istemiş olsa da Müslüman Türklerin konuya uzaklıklarından kaynaklı ilk etapta başarı elde edilememiştir. Selim Sırrı Tarcan'ın çabalarıyla daha sonra Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti oluşturulmuştur. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin 1912'de Stockholm'de düzenlediği V. Olimpiyat Oyunları'na Vahram Papazyan ve Mıgırdiç Mıgıryan adlı iki sporcu başvurmuş, atlet olan sporcular Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti ve Selim Sırrı Bey'in desteğiyle İsveç'te Osmanlı Devleti'ni temsil etmişlerdir. Ancak savaş yıllarında Paris'te 1916 senesinde düzenlenen olimpiyatlara Osmanlı'nın katılmadığı dönemin taraf devletleri arasında yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır (BCA, MK.MFT, 1197/49, 09.06.1332).

Osmanlı Devlet erkânı da zamanla sadece gözlemciler aracılığıyla değil, bizzat kendi çabalarıyla beden terbiyesi hususunda yurtdışı gelişmelerini yakından takip etmişlerdir. Fransa gibi dönemin birçok Avrupa ülkesinde, kız çocuklarının da beden terbiyesine önem verildiği görülmüş, batıda bir çocuğun alacağı eğitimin ve gideceği okulun yetenekleri dâhilinde değerlendirilerek belirlendiği ve Avrupa'da dikkat edilen bu hususların talim ve terbiye bağlamında Osmanlı eğitim sisteminde de uygulanması gerektiği fark edilmiştir. Nitekim okul müfredatlarına talim terbiye dersleri konması adına kamuoyunda çağrılarda bulunulmuştur (Servet-i Fünun, Numru: 865: 18-19; Servet-i Fünun, "Pariste Talim Terbiye", C 30/ S. 769; Servet-i Fünun. "Fransızların Talim Terbiyesi". C 34/ S. 864.14.11.1907; Servet-i Fünun. "Fransa'da Irza-ı Etfal Meselesi". C 30/ S. 777. 5 Mart. 1905).

Beden terbiyesinin bir diğer aşaması bedene doğru bakım sağlanmasıyla tamamlanabilirdi. Bedenin sağlığına kavuşturulmasında tedavi kısmı hekimlerce sağlanmakta, bakım kısmı ise ebe-hemşire ve hastabakıcılarla verilmekteydi. Bu bakımdan kadınlar tarafından sağlanan bu hizmetler, sağlıklı beden ve birey yaratma çabalarında büyük öneme sahipti. Osmanlı topraklarında sağlık bakımı, kadınların işi olarak görülmekteydi. Şefkat ve bakım sağlayacak kadınlar beden terbiyesinin tüm devlet ve halk tarafından önemsenmesinden kaynaklı devletin sağlık teşkilatında kolaylıkla yerlerini alabilmişlerdi. Ebe-hemşire-hastabakıcı olarak 1843 tarihinden itibaren kadınların sağlık teşkilatında yer alabilmeleri, beden bakım ve terbiyesiyle devletin gücü arasındaki paralelliğin fark edilmesiyle olabilmisti. Böylece 1914'lere kadar meslek eğitimi okullarında yer alamayan kadınların sağlık bakımı veren alanlarda kendilerine daha kolay yer bulabildikleri görülmektedir. Bu durum toplumun bir diğer kanadını oluşturan kadınların çalışma hayatına kabullerinde en zorlu alanlar içerisinde olan sağlığa bakım-terbiye sağlama konusundan kaynaklı girebildiklerini bizlere göstermektedir. Ayrıca çocuklara bakım ve süt sağlayan Irzahanelerden, Darüş 'şafaka, Dar'ül hayr-ı Ali ve Dar'uleytam gibi çocuklara bedensel bakım sağlayan her türlü oluşumda kadının verdiği hizmetlerden kaynaklı görünür hale gelebilmesi kolaylaşmıştır (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 34-43).

Osmanlıda önce askeriye sonrasında güvenlik güçlerinde uygulama alanı bulan beden terbiyesi çalışmaları, zamanla toplumun bütün erkek nüfusuna yönelmiştir. Maarif Nezareti, Selim Sırrı Bey, müfettiş sıfatıyla görevlendirerek erkek muallim mekteplerinde beden terbiyesi dersleri alımını başlatmıştır. Daha sonra beden terbiyesi dersleri kız muallim mekteplerinde de verilmeye başlanmıştır (Günay, 2017: 917-946). Yapılan çalışmalar bunlarla sınırlı tutulmamış, gençler arasında beden terbiyesinin yaygınlaştırılması amacıyla Anadoluhisarı İdman Yurdu atçılık şubesi açılmıştır. Birinci Dünya Savaşının başladığı dönemde uluslararası olimpiyat komitesi, Paris'te bir birleşim düzenlemiş, Türkiye de buna katılmıştır. Savaşa katılan katılmayan her ulusun etkilendiği bu zamanlarda savaşın gidişatını değiştirmek ve kara günleri geride bırakabilmek adına atçılık şubelerinin açılması ve hasta bakıcılık kursları ile askerlere müdahalelerde bulunulması Türkiye ve Türk nüfusunun beden sağlığı adına devlet yöneticileri tarafından önemli görülmüştür (BOA, DH.KMS, 12/20, H-26.07.1332).

2.2. Himaye-i Etfal ve diğer çocuk bakım kuruluşlarının beden terbiyesine katkıları

Himaye-i Etfal çalışmaları, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren yürütülmeye başlanmıştır. Osmanlı, gücünü yeniden toparlayabilmek için çalışmalarda bulunmuştur. Azalan nüfus nedeniyle devlet, nüfus politikalarına eğilmiş ve beraberinde yeni nüfusu sağlıklı kılmak adına çalışmalar yürütmüştür (Tuğluoğlu, 2015) Bu çalışmalar, dönemin en çok okuyucu kitlesine ulaşan dergilerinden Servet-i Fünun dergisinin "etfal-i terbiye ve bakımı" başlığı altında ele alınmıştır. Bu yazılarda bebeklikten itibaren devletin beden terbiyesine verdiği önem yansıtılmıştır. Örneğin "Terbiye-i Etfal" başlığı altında bebeklerin eğitimiyle ilgili geniş bilgiler yer almıştır. Dergi içerisinde Besim Ömer Bey'in yazılarında da öne çıkan çocuklar-anneler-bedenin beslenmesi-doğru diyet-erken doğan çocuklara verilen bakım ve vücut-kemik koordinasyonlarına ilişkin pek çok yazı ortaya konmuş, çocukların doğar doğmaz etrafta gezdirilmesi ve birçok insana gösterilmesinin ve bir çocuğu erkenden yürütmeye çalışmanın doğru olmadığı açıklanmıştır. Çocuk beden terbiyesinde, bakım verenin görevi çocuğa destek vermekle sınırlı olması gerektiği, geri kalanın çocuğun kendisi tarafından yapılması için cesaretlendirilmesinin önemine vurgu yapılarak çocuğun büyütülmesi ve bakımının nasıl olması gerektiği dönemin uzmanlarınca kamuoyunda gerek broşür gerekse dergi ve mecmualardaki sütunlarda halkla paylaşılmıştır (Servet-i Fünun, Numru: 161: 73, (tarihsiz).; Servet-i Fünun, C.32/ S. 826. 21 Şubat 1907).

Bu bilgilendirmelerde: *Çocuğun bebeklik döneminde hareket serbestisi içinde kendini tanıma eğiliminde olduğu bu suretle el ve kollarını hareket ettirirken yüzlerine dokundukları, kulaklarını çektikleri, burunlarıyla oynadıkları ve ayaklarına dokundukları görülmektedir. Bu hareketlerin engellenmesi adına müdahale edilmemesi gerektiği eğer müdahale edilirse çocuğun bu durumdan olumsuz etkilenebileceği* belirtilmiştir (Servet-i Fünun, Numru: 626: 27, (tarihsiz). Bebeğin

doğumdan başlayarak beden eğitimiyle ilgili ayrıntılı bilgiler içeren bu yazılar çocukların beden terbiyesine verilen önemi gözler önüne sermektedir. Himaye-i Etfal ve süt damlasından önce Osmanlı içerisinde ırzahanelerde de çocuklara sadece bakım sağlanmamakta, etfalin terbiyesi çok yönlü yerine getirilmekteydi. Örneğin ırzahane odalarında yemek saatlerinde bedene faydalı olan yemeklerin tercih edilmesi yanında masa ve yemek yeme adabı da çocuklara öğretilerek çok yönlü bir etfal terbiyesi verilmekte, bakım ve tedavileri kurum içerisinde hekim ve hastabakıcılarla sağlanmaktaydı (Servet-i Fünun. S. 217, Mayıs 10 1895; Servet-i Fünun. “Çocuk ve Süt”, C 30/ S. 772; Servet-i Fünun, “İrzahaneler”, C 21/S. 534. 6 Haziran 1901.; Servet-i Fünun, “Pariste Talim Terbiye”, C 30/ S. 769.; Servet-i Fünun, “Besim Ömer-Kadri Raşit”, C 64/ S. 1674. 13. 09. 1328).

1917 senesinde İstanbul merkezli ilk olarak kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1921 senesinde Türk kurtuluş savaşı sürerken Ankara’da yeniden faaliyetlerine başlamıştır. BMM, cemiyete Numune mektepleri karşısındaki arsadan anasız, babasız çocukları alıp daimi surette büyütmeye, yaşatmaya, faaliyetlerini sürdürmesi için tahsisatlar ayırmıştır (Resmî Ceride ile neşir ve ilâm: 04. 03. 1341, S. 8; TBMMTD, İ: 67, C: 3, 01.03.1341: 90).

Ülkenin geleceği olarak görülen çocukları sadece beden değil, ruhen de sağlıklı yetiştirmek için 1921 yılından itibaren kesintisiz çalışan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bir nizamname oluşturmuştur. Yurt içinde ve dışında açtığı şubelerle müsamere, konferans, sergi ve yarışmalar düzenlemiş, uluslararası organizasyonlara dâhil olarak gelişme ve ilerleme adına çalışmalar yürütmüştür. Osmanlının son dönemleri ve daha sonra Milli Mücadele’nin verildiği sırada, nüfusu azalmış ülkenin yaralarını sarmak, yetersiz beslenen beden zayıf bulaşıcı hastalıklara kolay yakalanan çocuk ölümlerini azaltmak adına cemiyet, her daim millet olma fikriyle hareket etmiştir (TBMMZC, İ: 3, C: 23, D: 2, 01-31 Mart 1926: 1-26).

Bugünün küçükleri yarının büyükleridir sözlerinin vurgulandığı Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi Nizamname-i Esasisi’nde, kurumun faaliyet alanları incelendiğinde; çocuklara eziyet edilmemesi, anne ve babaları dâhil, hiç kimsenin çocukların bedeni ve ruhsal durumlarını tehlikeye düşürecek davranışlarda bulunamaması gerektiği yönünde çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca çocukların tedavilerinin sağlanması, tütün ve bağımlılık yaratacak maddelerden korunması, kırlara ve yazlıklara gönderilmesinin sağlanması; çocuklar için oyun alanlarının kurulması, Himaye-i Etfal ile uğraşan uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması, maddeleri üzerinde önemle durulmuş ve yapılacak olan faaliyetlerin çerçevesi çizilmiştir (Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1337: 1-27).

Osmanlının son dönemlerinde savaşlarda nüfus kayıplarıyla birlikte ıslahhanelerin sayılarının artmaya başladığı, sırasıyla 1860’lardan itibaren Niş bölgesinde yetim ve öksüz ve fakir olan çocuklara öncelikle temel eğitim vermeyi amaçlayarak kurulan İslahhaneleri 1867’de Bosna, Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, İzmir, Halep, Erzurum, Diyarbakır, Konya ve

Selânik'te açılanlar izlemiştir (Öztürk, 1999: 190-191). 1873'de ise yetim ve öksüz Müslüman evlatlarını okutmak için Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye adında bir okulun İstanbul'da açılmasıyla Darü'sşafaka'nın çekirdeği oluşturulmuş (Ayhan&Maviş, 1994: 7-9), ardından hem 1890 tarihli bir iradeyle dilenen kimsesiz çocuklarla birlikte sakat erkek ve kadınları koruyup kollamak, hem de eğitim ve bakımlarını sağlamak üzere Darü'laceze'nin tesis edilmesi kararlaştırılmış (Nuhoğlu, 1993: 512-514.), 1903'de Zeynep Hanım Konağı'nda yetim-öksüz ve fakir çocukların eğitim öğretimini sağlamak için Darü'lhayr-ı Ali ve son olarak önce Trablusgarp - Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kimsesiz çocuklara bakım sağlamak adına açılan Darü'leytamlar kurulmuştur (BOA, ML.EEM, 472/52, 25-03.1320; MMZC. İ: 137, C: 6, 05.08.1325: 517- 523). Bu kuruluşlar çocuk ve kimsesizlere bakım sağlamak, hem bedenen hem ahlaken gelişimlerini takip etmek, mesleki eğitim yanında sağlıkla ilgili sıhhat defterlerini oluşturmak ve takibini sağlamak adına oldukça önemli görevleri yerine getirmişler, ülkenin içinde bulunduğu şartlarda gelecek nesilleri koruyup kollamak adına büyük adımlar atmışlardır (BOA, DH.MKT, 1265/39, 30.05.1326; BOA, MK.MFT, 1098/31, 11.01.1327; As, 2020: 159-160)

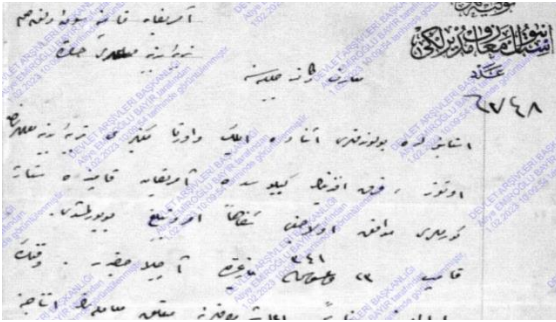
2.3. Cumhuriyet döneminde beden terbiyesi

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte beden terbiyesine yönelik yapılan çalışmalar, Maarif Vekâleti tarafından yürütülmüştür. *Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur* düsturunu kendine ilke edinen ilerici kadro beden terbiyesinin okullarda yaygınlaştırılması adına yönetmelikler ve talimatlar hazırlamış ve Türkiye İdman Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Her okul, spor müsabakaları için sadece kendi öğrencilerini gönderdikleri spor teşkilatları kurmuştur. Çeşitli kural ve kaidelerle kurulan teşkilatın temeli, sağlıklı bir nesil kurulmasına dayanmaktadır (BCA, 180-9-0-0, 3/20/17, 03.09.1927). Eski talebelerin de beden terbiyesini almalarını sağlayacak düzenlemeler yapılarak *Beden Terbiyesi Kursları* açılmıştır. Eski talebe olup bugün muallim olanların terbiye-i bedeniye kurslarına katılmaları özenle takip edilmiştir (BCA, 180-9-0-0, 3/20/18, 20.11.1927). Devlet, katılmaları sağlamak adına isme yönelik resmi evraklar hazırlamış ve muallimler kurslara davet edilmiştir (BCA, 180-9-0-0, 126/607/6, 22.09.1928). Çocukların gelişiminde ve sağlıklı bir nesil yetiştirmede olumlu yönde etkisinin olduğu düşünülen beden terbiyesi uygulamalarının devletin çeşitli organlarında memurlar için de uygulandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Erkânı Harbiye Müdüriyeti'nin Maarif Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda yirmi kadar zabitanın da beden terbiyesi eğitimi alması istenilmiştir (BCA, 180-9-0-0, 126/604-12, 30.07.1927).

Bu dönemde Amerikalılar tarafından Kilyos'ta tesis edilen kampta da beden terbiyesi çalışmaları yapılmıştır. Devlet, beden terbiyesi almak üzere bu kampa katılmak isteyen muallimlere resmi yazışmalarla izin vermiş ve olanak tanımıştır. Ayrıca liselerdeki İngilizce, beden terbiyesi ve spor dersleri için Amerika'dan eğitimli muallimler getirilmiştir (BCA, HR.İM, 167/46, M- 25.11.1925).

Ülkenin beden terbiyesini yaygınlaştırmada oldukça kararlı olduğunu gösteren bu çalışmalar devlet kademelerince takip edilmiş ve uygulanmıştır.

Şekil 1. *Maarif vekaleti celilesine. İstanbulda buldukları esnada ilk ve orta mektepleri terbiye-i bedeniye muallimlerinden otuz, kırk efendinin Kilyos'ta Amerikan kampında staj görmeleri muvafık olacakları şifaen emr ve tebliğ buyrulmuştur. Kampa 26 Kasım 241 tarihinde açılacaktır. Vaktinde (darülmüasine) binaen iâşe masrafları müteallik(İlgili) muamelelerine intihabına(seçmeler, seçimler) intizar (bekleme, gözleme) edilmesinden tarih-i mezkûrda tarih malumat kampa sevkleri tasvip buyrulmasında olunduğu şimdiden irade hususuna müsaade buyrulması melfuftur (BCA, 180-9-0-0, 126/603/14, 19.08.1925).*

Sağlanan ders ve aldırılan kurslar sonrasında toplumun pek çok kesiminin bu dersler için talepleri artmakta, öğrencilerin bu konuda bilinçlenmeye başladıkları görülmektedir. Örneğin; beden terbiyesi için açılan derslere katılmak isteyen bir öğrenci talebini dilekçeyle dile getirerek şöyle demiştir: *Mekatibi iptidaiye, terbiye-i bedeniye dersleri için küşad edilecek müsabaka imtihanına dahil edilenler meyanına leffen ismimin kayıd edilmesi hususuna...* (BCA, 180-9-0-0, 126/605/8, 25.10.1927).

Beden terbiyesine verilen önem zamanla devletin tabanında da kendini hissettirmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde beden terbiyesini tüm topluma yaymak amacıyla idman kongreleri düzenlenmiştir. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin düzenlediği 1924 Paris Olimpiyatları oldukça yoğun ve uzun süreli bir programla 4 Mayıs 1924'ten 27 Temmuz 1924 tarihine kadar yaklaşık üç ay sürmüştür. Türkiye'den de gözlemci delegelerin bulunduğu kongredeki gelişmeler, takip edilmiş, uzmanlarca takip edilen beden terbiyesi konusu, bilimsel bir camiada ele alınarak fikir alış veriş yapılmıştır. Dönemin süreli yayınlarında konuyla ilgili yayınlar yapılarak halkın konuya vakıf olmaları amaçlanmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 23 Kasım 1924: 3). Avrupa'yı yakından takip etmek adına memurlar görevlendirilmiş ve Avrupa terbiye-i bedeniye adına Avrupa okullarındaki düzenlemeler ve müfredat içerikleri gözlemlenmiştir (BCA, 180-9-0-0, 3/20/19, 30.12.1927)

Türkiye'nin spor çalışmaları ve halkına beden terbiyesi eğitimi vermek üzere verdiği uğraşlar yurtdışında da hissedilmiştir. Bu konuda Yugoslav Beden Terbiyesi Bakanı M. Ancelinoviç

Türkiye'ye Yugoslavya'daki spor faaliyetine dair son zamanlarda neşredilen bir almanak göndermiştir. Almanakla birlikte *Terbiye-i Bedeniye Kanununun tatbiki için beş senelik bir plan* başlığıyla bakanın nutku da gönderilmiştir. Nutukta Milli Terbiye-i Bedeniye için bir kanun yapılması ihtiyacının önemli olduğu *siyasi şeraitin milli kuvvetlerin tecemmunu ve ahlaki ve bedeni terbiyenin tatbikini ve en ziyade lazım askeri iptidai talimlerin yapılmasını emrettiği* sözleriyle belirtilmiştir. Bu nedenle lise ve idadilerde ıslahat önerilmiştir: Tedrisat kadrosu oluşturulmalı, jimnastik salonları ve sahaları ve stadyumlar inşa edilmeli ve inşa edilen stadyumlar hem Balkan oyunlarına hem de dünya olimpiyatlarına elverişli olmalıdır. O dönemde başlıca su sporları merkezlerinin Belgrat, Zagrebi Lubliyan ve Split olduğu belirtilmiş ve Avrupa'da konuyla ilgili yapılan çalışmalar *Mecburi terbiye-i bedeniye kanununun tatbiki, Tali mekteplerde terbiye-i bedeniyenin ıslahı, Tali sanat mekteplerinde mecburi terbiye-i bedeniye yapılması, Terbiye-i bedeniye muallimleri, Bu muallimlerin tahsilleri ve yerleştirilmelerinin yapılması, mekteplerde ve cemiyetlerde terbiye-i bedeniye mahalleri, stadlar inşası, Muhtelif terbiye-i bedeniye cemiyetlerinin tevhid, Terbiye-i bedeniye edebiyatı, Terbiye-i bedeniye nezaretinin salahiyeti altına konmuş olan müessesat ve birliklerin kontrolüne dair talimatname* olarak nutukta izah edilmiştir (BCA, 490-1-0-0, 114/32/1, 03.11.1934).

Yapılan çalışmalar güçlü bir devlet kurmaya yönelik çalışmalardır. Güçlü bir devlet için güçlü halk gerekli görülmüştür. Halkın beden ve ruhen sağlıklı olması bilim ve teknikte ilerlemenin en temel gerekliliği olduğu gerçeğinden hareketle; millet olma, milli devlet olmanın en elzem şartı sağlıklı bir toplumun temellerinde aranmıştır.

2.4. Kadınlara yönelik beden terbiyesi uygulamaları

Bu başlık altında kadınların aldığı beden terbiyesi eğitimini ayrı olarak incelemenin ana nedeni, kadının beden eğitimi terbiyesini almasının milliyetçilik hareketiyle ilişkilendirmektir. Çünkü her ne kadar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dünyaya yayılan milli akımlar çerçevesinde beden terbiyesi eğitimi toplumun geneline yayılmaya çalışılmış olsa da Osmanlı bu konudaki çalışmalarını yenileşme hareketleriyle birlikte askeri alanda çok önce başlatmıştı. Ancak kadının beden terbiyesi eğitimi almasına müsaade edilmesi ve kadınların eğitim ve iş hayatına dâhil olmaları uzun ve zorlu bir zaman dilimini kapsamaktadır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra kadın ve erkek eğitime verilen fırsat eşitliği, milli devletin güçlü olmak adına tüm topluma beden terbiyesi eğitimi aldırma amacını taşımıştır. Kadınların artık var olma mücadeleleri edildiği milli haklar çerçevesinde şekillenecektir (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 34-43).

Kadının toplum içerisinde var olabilmesi kendini birey olarak kabul ettirebilmesi oldukça meşakkatli bir mücadeleyi içerir. Kadınlar, ancak uzun süren savaşlar sonrasında geri kalmışlığı yüzüne çarpan Osmanlı ve aydınlarının bu durumun nedenlerini aramasıyla başlayan bir dönem

içerisinde toplumsal hayata katılabilmişlerdir. Dönem incelendiğinde kadın çalışma hayatında, savaşlar yüzünden kendisine bakım ve pansuman için gerek duyulan bir noktada konumlanmıştır. Bu nedenle önce ebe, hemşire ve hastabakıcı olarak Osmanlı toplumu içerisinde 1840'lerden itibaren yerini almıştır. 1914 yılından itibaren İnas Darülfünun'unda değişik alanlarda da eğitim almaya başlayabilmişlerdir. Dönemin süreli yayınları incelendiğinde; kadının yerinin genellikle ev hayatında konumlandığı; eğitim almalarının dahi ülkenin geleceği çocukları yetiştirecekleri için kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Savaşlarla birlikte değişen algıyla cephe gerisi diye bir kavram kalmamıştır. Kadınların görevleri, 1900'lü yılları takip eden zamanlarda Irzahaneler ve himaye-i etfal içerisinde kimsesiz çocukların bakımından, savaşlarda hastabakıcılığa kadar çeşitlenmiştir. Savaşların bitiminde yeni kurulacak düzende ahlaki ve toplumsal oluşumların büyük değişikliğe uğradığının farkında olan Osmanlı kamuoyunu oluşturan erkek siyasi erk, kadına ülkenin geleceğini kuracak çocuklara bakacak olmalarından kaynaklı daha özellikli bir noktadan bakmaya başlamıştır. Bir kadından bir çocuğun ne zaman yürüyeceği, onun bedenine nasıl dokunup, nasıl şekil vereceğine kadar bilgili olması beklenmiştir. Gelecek eğik-bügük çelimsiz çocuklara emanet edilemezdi. Bu yüzden önemli şefkat yuvalarında kadınlara görevler verilmiş, talim-terbiye kitapları kamuoyunda tanıtılmıştır. Besim Ömer gibi dönemin önemli hekimleri, annelere çocuklarının bedenen ve ruhen gelişimlerine yönelik tavsiyelere hemen hemen her yazısında yer vermiştir (Servet-i Fünun, "Valide ve Çocuk", C: 13, S: 314. 18 Ağustos 1893.; Servet-i Fünun, "Çocukları Nasıl Yetiştirmeliyiz?", C: 37, S: 947, 29 Temmuz 1909.; Servet-i Fünun, "Bebek ne zaman yürümelidir?", C: 28, S: 719.; Servet-i Fünun, "Çocuklara Aş yahut Validelere Hediye(Besim Ömer)", S: 330, 1897: 285.; Servet-i Fünun, "Usul-ü Talim ve Terbiye", S: 451, 1899: 139-140).

Müslüman kadınlar tarafından Selanik'te, İstanbul dâhil Osmanlının pek çok yerinde kimsesiz ve aynı zamanda fakir olan çocuklara yardım amacıyla *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi* adlı bir dernek kurulmuştur. Ocak 1909'da konuyla ilgili dönemin padişahına haberler gönderilmiş, Osmanlı kadınlarının çocukların talim terbiyesine katkıda bulunabilecek yetenekte olduğu belirtilmiş ve cemiyetin çaresiz çocuklara yardım yanında talim ve terbiyesiyle de ilgilenmeyi planladığını, ancak eksikliklerinin payitahtça giderilmesi için arzuhallerinin olduğu bildirilmiştir. Osmanlı döneminde kadın ve kız çocuklarının beden terbiyesi hususunda eğitilmeleri yönünde yapılan söylemler, bu konuda Avrupa'daki çalışmaları örnek gösterme şeklinde olduğu söylenebilir. Kadınların hayat mücadelesi için her an hazır bulunmaları gerektiği bu nedenle erkekler gibi vücutlarının gelişimine ihtiyaç duymaları Avrupa'daki yeni mekteplerde dikkat edilen hususlar arasında olmuştur (Servet-i Fünun, "Kadın Beden Terbiyesi", S: 186, 1660: 57). Çalışma kapsamında yararlanılan süreli yayın olan Servet-i Fünun sayfalarında, kadının spor yapması ve pek tabi bedenine özen göstermesiyle ilgili yazıların çokluğu dikkat çekicidir (Servet-i Fünun, "Kadın Nasıl Olmalıdır?", S: 289, 1896: 42-45; Servet-i Fünun, "Esalib-i Nisvan", S: 301, 1896: 231). Bu

yazılarda, o günün genç kızlarının yarımın kadını ve annesi olacağı gerçeği vurgulanmıştır. Kadınların bedenlerine dikkat etmesi, giyim-kuşam, spor yapma gibi beden terbiyesine verdiği önemle ahlaklı-bedenen kuvvetli bir kadın profili çizerek çocuklarını yetiştirmeleri istenmiştir. Gazete ve dergilerde yer alan yurt dışı kadın örnekleri ise, Osmanlı toplumu ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için örnek teşkil etmiştir (Servet-i fûnun, Numru: 1427, “Fransa’daki kız riyazet-i bedeniye mektebi”, 12 Zilhicce 1337: 328; Servet-i Fûnun, “Kadri Mahmut İngiliz Terbiyesi”, S. 386, 1898: 348-349).

Meşrutiyet’in ikinci kez ilanından itibaren kadın denilen kavramın *ideal kadın* başlığında toplanması, batıya gözlerini çevirmiş olan Osmanlı erkek aydınlarının kadınları beğenmediği, kadınların kendilerini yetiştirmeleri gerektiği aksi halde kadınların eşleriyle büyük problem yaşayacağı, Halide Salih gibi pek çok aydının söyleminde öne çıkmıştır. Her ne kadar fikri yetiştirmeye dikkat çekilse de *ideal kadın* formunun fikir-akıl-beden terbiyesiyle bir bütün olduğu kabul edilmeye başlanmış, çocuk yaştan başlayarak, sonrasında kız çocuklarına özgü yöntemlerle ilerlemeleri desteklenmiştir. Kadın, beden terbiyesinde sporun önemi kavranmış, şehirli kadın için spor önerilmiştir. Köylü kadınlar için küçük yaşlardan itibaren tarla-tapanda spor yaptıklarından bir nevi daha şanslı oldukları belirtilmiştir (Servet-i fûnun, “Kadın Beden Terbiyesi”, S: 186. 1660: 57).

Şekil 2. Cemiyet-i Etfal Cemiyeti hariciyesinin âsar-ı hastanesinden (Servet-i Fûnun, N: 1426, 14 zilhicce 1337 (11 Eylül 1919): 1).

Kız çocuklarının gelişmesi ve ilerlemesi cumhuriyet rejimin ilk öncelikleri arasında olmuştur. Henüz Avrupa ülkelerinde kadınlara yönelik tanınan haklar Türkiye’den çok daha gerideyken kız çocuklarının eğitim alması adına bu dönemde atılan adımlar, Müslüman ülkeler arasında da ilk olma özelliğiyle tarih sayfalarında yerini almıştır. Beden terbiyesi noktasında da yenilikçi bir tavır sergileyen ilerici kadro kız çocuklarının beden terbiyesi alması noktasında da eşitlikçi bir tavır sergileyerek ilerici adımlar atmıştır. Örneğin İstanbul Kız Muallim Mektebi’nde açılan Beden Terbiyesi Kurslarında izcilik ve yüzme dersleri vermek üzere memurlar görevlendirilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 30/55/11, 06.09.1928).

2.5. Beden terbiyesi derslerinin eğitim sistemine dâhil olması

Cumhuriyet ile birlikte durum çok fazla değişmemiş, henüz Milli Mücadele'nin bittiği cumhuriyet rejiminin henüz ilan edilmediği 1922 senesinin ortalarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi şark cephesi kumandanlığından Maarif Vekâleti'ne gönderilmiş yazıda yeni Türk Devleti'nin beden terbiyesi politikalarının devletin ilerlemesinde etkili görüldüğü belirtilmiştir. Yazı, milletin beden terbiyesine talip olduğu, devletin terakkisi yolunda lüzumlu görülen beden terbiyesi hususunun ülkemizde yeterli düzeyde olmadığı, hem terbiye-i edebiye hem de terbiye-i temin etmek için belli mıntikalarda kursların açılmasının gerekli görüldüğü Erkânı harbiye umumiye selatasına, müdafai milliye ve maarifi vekâletlerine bildirilmiştir (BCA, 180-0-0-0, 3/20/2, 06.08.1922).

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte beden eğitimi, yeni devletin halkından beklediği insan yapısı için oldukça belirleyici olmuştur. Bu nedenle milli bir dava olarak görülmeye başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1923'te Heyet-i İlmiye'nin ilk toplantısında (15 Temmuz-15 Ağustos 1923) beden terbiyesi konusunda Selim Sırrı Tarcan bir layiha vermiş, layihayla İsveç jimnastiği ders programları tanıtılmıştır (Anadolu'da Yeni Gün, 20.7.1923: 2). Layiha, beden eğitimiyle ilgili önemli kararları içermiştir. Layihada *Terbiye-i Bedeniye Müessesesi* açılması karara bağlanmıştır. Açılışı ancak 21 Ekim 1926'da mümkün olan Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin öğretim kadrosu, İsveçli eğitimcilerden oluşturulmuş ve bu kapsamda ikisi erkek biri kadın toplam üç uzman Türkiye'ye getirilmiştir. Mektebin kadın kadrosuna Inga Nerman (1904-2004) adında bir eğitmen dâhil edilmiştir. Dönemin en önemli hükümet politikalarından biri olan kadının kamusal alana dahil edilmelerinin yansımaları, beden eğitimi okullarının önemli misyonlarından biri olarak kendini göstermiş ve kadın beden eğitimi öğretmenlerinin yetiştirilmesi üzerinde önemle durulmuştur (Şinforoğlu, 2020: 73-105). Inga Nerman, 1926 yılında GCI'dan mezun olduktan sonra ve henüz 22 yaşında Türk kadın beden eğitimi öğretmeni namzetlerini yetiştirmek için ülkeye gelmiştir. Türkiye'de bulunduğu dört yıl içerisinde İsveçli meslektaşları ile birlikte 148 erkek, 63 kadın, toplam 211 beden eğitimi öğretmeni Türk Milli Eğitimi'ne kazandırmış, cumhuriyetin ilk idman bayramlarında görev almış, İsveç-Türk ilişkilerinin gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Babasına yazdığı mektuplarda dönemin Türkiyesi hakkında kayda değer gözlemleriyle karşılaştığımız Inga Nerman, 1930'da İsveç'e döndükten sonra Türkiye'ye birlikte geldiği meslektaşı Ragnar Johnson ile evlenmiş ve vefatına kadar iki kez daha ziyaret şansı bulduğu Türkiye ve Selim Sırrı Tarcan ile bağlarını uzun süre koparmadan İsveç'te Türkiye'nin gönüllü elçisi olmuştur (Tarcan, 1926: 1-87).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde askeri alanda yenileşme hareketleriyle başlayan ve askeriye'nin güçlenmesi adına önem verilen ve içinde Osmanlılık ve ümmet olma manalarını da taşıyan ülke içerisindeki halkın ruhen-bedenen iyilik halini sağlama çabaları kendisini pek çok düzenlemeyle göstermiştir. Zamanla tüm dünyayı kasıp kavuran milliyetçilik fikriyatı, Balkan ve Kuzey Afrika topraklarının da kaybıyla Osmanlı aydınları tarafından dile getirilmeye başlanmış, beden terbiyesi çalışmaları milliyetçilik akımıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda beden terbiyesi uygulamalarının siyasi amaçlara hizmet ettiği söylenebilir. Nitekim Osmanlı Devleti'ne bağlı farklı etnik unsurların jimnastik ya da spor faaliyetleri adı altında milliyetçilik çalışmaları yürütmeleri beden terbiyesinin siyasi alanda kullanıldığının kanıtı niteliğindedir. Uluslaşma çabaları Osmanlıda siyasi anlamda çıkarılan yasalarla uygulama alanı bulurken, toplumsal ve sağlık alanında da beden terbiyesi-çocuk bakım ve terbiyesi-gürbüz çocuk politikaları-evlenmeye teşvik ve evlenme koşullarının devletin tekelinde olması-bekârlık vergisine kadar pek çok uygulamada kendini göstermiştir. Evlenmeye teşvik ve bekârlık vergisi uygulamaları tamamen milli sınırlar içerisinde kurulan yeni ulus devletinin nüfus olarak yeterli ve uygun sayıya ulaştırılmasını içermektedir. Yeni ulus devleti istikbalini eğri-büğrü-çelimsiz bakımsız ve hastalıklı çocuklara teslim edemezdi. Artan nüfustan sağlıklı-bedenen ve ruhen güçlü çocuklar beklenmekteydi. Güçlü bir ordu ya da milliyetçi unsurları benimsemiş bir toplum yaratmaktan öte, çağının bilim ve tekniğini yakalamış fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür sağlıklı nesiller yaratmak yeni rejimin hedefleri arasında olmuştur. Bu amaçla *gürbüz çocuk* politikaları daha ağırlıklı uygulanmıştır. Beden sağlığını günümüz şartlarına uygun hale getirebilmek için 16 Temmuz 1938 tarih ve 3961 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu ile Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü Ankara merkeze bağlanmış, buranın ulusal spor temas ve münasebetlerinde en önemli merci olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. 19 Mayıs tarihi, 1938'den geçerli olmak üzere *sağlam kafa sağlam vücutta bulunur* temasıyla Gençlik ve Spor Bayramı ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren Gençlik ve Spor bayramı hem zihinsel hem de bedensel olarak mükemmel olması beklenen gençlere ithaf edilmiş, ülke beden en güçlü ve sağlıklı gençlere emanet edilerek ülkenin gelişimini önleyen engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin yaratmaya çalıştığı sağlıklı yeni nesil, rejimin devamlılığının güvencesi olarak görülmüştür.

Uluslaşma çabaları içerisinde çocuk ve genç nesillerden beklenenlere paralel olarak kadınların da çocuk dünyaya getiren ve onları büyüten özellikleriyle güçlü, bakımlı ruhen ve beden en sağlıklı olmaları gerektiği düşünülmüştür. Gerek yeni doğuracağı bebeğe genetik aktarımdan dolayı bedensel özelliklerinin önemi sebebiyle gerekse çocuğun büyümesi sırasında ruhen ve beden en çocuğa verecekleri katkı dolayısıyla kadın, her bakımdan mükemmel olmak durumundaydı. Bu bağlamda

kadınlara çocuk eğitimi konusunda önemli sorumluluklar yüklenerek kadınlar, yetişecek yeni neslin en önemli yapı taşları olarak görülmüştür.

Sonuç olarak sağlık-beden ve ruh sağlığı-iyi çocuk yetiştirme-bulaşıcı hastalıklardan sakınma noktasında bedenen güçlü bireyler oluşturma kavramları oldukça önem kazanmıştır. Bu doğrultuda devlet erkânı, dönemin gazetelerinde halkı bilinçlendirerek ve hekimlerin yardımıyla hazırladıkları risalelerle ve konuyla ilgili çıkarılan yasalarla beden terbiyesi uygulamalarını toplumun geneline yaymaya çalışmıştır. Bu bağlamda, 1925 yılından itibaren Türk Milli Tıp Kongreleri toplanmış, bu kongrelerde bulaşıcı hastalıklardan sakınma, öjenik, sağlıklı bir toplum oluşturma, spor ve egzersizin önemi, obeziteyle mücadele, diyet ve spor hekimliği ile ilgili konular dönemin uzman hekimlerince karara bağlanmıştır.

Milli sağlık hizmetlerinin en yararlı ve gelişmeye açık bir şekilde ilerleyebilmesi için sağlık politikalarını oluşturulması ve bunun beden politikalarıyla da güçlendirilip yeni kurulan Türk Devleti içerisinde uygulanabilmesi adına gerçekleştirilen beden terbiyesi, ruhen ve bedenen güçlü yapılanma çalışmaları erken cumhuriyet döneminin önemli çalışmalarından olup, sonraki dönem çalışmalarına katkısı oldukça büyüktür. Bilindiği üzere erken cumhuriyet döneminin pek çok yasa ve yönetmeliği sonraki dönem bakanlıklarınca da devam ettirilmiş, yeni kurulan devletin yasalarının temeli olarak kabul edilen bu düzenlemeler ülke geleceğine ışık tutmuştur. Bu dönem gerçekleştirilen milli özellikteki düzenleme ve uygulamalar, erken cumhuriyet döneminin yapısını anlamamıza da yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

A. Arşiv belgeleri

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti. “Ankara Himaye-İ Etfal Cemiyeti Nizâmnâme-İ Esasiyesi”, (TTK Arşivi), Yer Numarası: A/2860. 1337. s.1-27.

BOA, ML.EEM, 472/52, 25-03.1320.

BOA, DH.MKT, 1265/39, 30.05.1326.

BOA, MK.MFT, 1098/31, 11.01.1327.

BCA, “Şark cephesi kumandanı kazım Karabekir.” 180-9-0-0, 3/20/2, 06.08.1922.

BCA, 490-1-0-0, 114/32/1, 03.11.1934.

BCA, 180-9-0-0, 126/607/6, 22.09.1928.

BCA, 180-9-0-0/Genel, 126/60412, 30.07.1927.

BCA, 180-9-0-0, 126/605/8, 25.10.1927.

BCA, 180-9-0-0, 126/603/14, 19.08.1925.
BCA, 30-18-1-1, 30/55/11, 06.09.1928.
BCA, 180-9-0-0, 3/20/17, 03.09.1927.
BCA, 180-9-0-0, 3/20/18, 20.11.1927.
BCA, 180-9-0-0, 3/20/19, 30.12.1927.
BCA, HR.SYS, 196/ 23, M-01-09-1901.
BCA, DH.KMS, 12/20, H-26-07-1332.
BCA, MV, 229/114, H-19-03-1331.
BCA, ZB, 377/12, R-07-03-1325.
BCA, Y..A..HUS., 501/43, 05.02.1324.
BCA, HR.İM, 167/46, M-25-11-1925.
BCA, MK. MFT, 1197/49, 09.06.1332.
TBMMZC, D: 2, İçtima: 3, C: 23, 01-31 Mart 1926.
TBMMTD, İçtima: 67, C: 3, 01.03.1341.
MMZC. İ: 137, C: 6, 05.08.1325.

B. Süreli yayımlar

Anadolu'da Yeni Gün, 20.7.1923.

Ahmet İhsan [Tokgöz] Bey'in 22 Eylül 1324 [5 Ekim 1908] tarihli Servet-i Fünun Gazetesi'nden,
nr. 889.

Hâkimiyet-i Milliye, "İdman Kongresi", 23 Kasım 1924.

Mahmut, Kadri, Servet-i Fünun, "Mekteplerde Mümarese-i Bedeniye ve Mekatib-i Osmaniye". S.
353, 1897.

Mahmut, kadri, "İngiliz Terbiyesi", Servet-i Fünun, S. 386, 1898.

Münif Efendi, "Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân", *Mecmua-i Fünûn*, İstanbul 1279, fasikül 5.

Resmî Ceride ile neşir ve ilâm: 4. III. 1341 – S. 8.

Servet-i Fünun 11 Eylül 1919, No: 1426, sahife: 1, 14 zilhicce 1337.

Servet-i Fünun, C: 32, S: 826. 21 Şubat 1907.

Servet-i Fünun, "Çocuklara Aş yahut Validelere Hediye(Besim Ömer)", S. 330, 1897.

Servet-i Fünun, “Usul-ü Talim ve Terbiye”, S. 451. 1899.

Servet-i Fünun, “Kadın Beden Terbiyesi”, S: 186, 1660.

Servet-i Fünun, “Kadri Mahmut İngiliz Terbiyesi”, S. 386, 1898.

Servet-i Fünun, Numru: 1427, “Fransa’daki kız riyazet-i bedeniye mektebi”, 12 Zilhicce 1337.

Servet-i Fünun, Numru: 161, (tarihsiz).

Servet-i Fünun, Numru: 626, (tarihsiz).

Servet-i Fünun, Numru: 865, (tarihsiz).

Servet-i Fünun, “Selim Sırrı Bey”, (1909), Tevcihat ve Havadis Kısmı, C 18/ S. 929).

Servet-i Fünun, “Bebek ne zaman yürümelidir?”, C: 28, S: 719.

Servet-i Fünun, “Besim Ömer-Kadri Raşit”, C 64/ S. 1674, 13. 09. 1328.

Servet-i Fünun. “Çocuk ve Süt”. C: 30. S: 772.

Servet-i Fünun, “Çocukları Nasıl Yetiştirmeliyiz?”, 29 Temmuz 1909. C: 37, S: 947.

Servet-i Fünun, “Esalib-i Nisvan”, S: 301, 1896.

Servet-i Fünun, “Fransa’da Irza-ı Etfal Meselesi”, C: 30, S: 777, 5 Mart. 1905;

Servet-i Fünun, “Fransızların Talim Terbiyesi”, C: 34, S: 864,14.11.1907.

Servet-i Fünun, “İrzahaneler”, C: 21, S: 534, 6 Haziran 1901.

Servet-i Fünun, “Kadın Nasıl Olmalıdır?”, S: 289, 1896.

Servet-i Fünun, “Pariste Talim Terbiye”, C: 30, S: 769.

Servet-i Fünun, “Pariste Talim Terbiye”, C: 30, S: 769.

Servet-i Fünun, “Valide ve Çocuk”, C: 13, S: 314. 18 Ağustos 1893.

Servet-i Fünun, S: 217, Mayıs 10 1895.

Servet-i Fünun, S: 354, 1897.

Servet-i Fünun, *Olimpiyad Oyunları*, 28 Ocak 1909.

C. Araştırma ve tetkik eserler

Akıncı, A., (2014). Milliyetçilik kuramları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1), 131-150.

Akın, Y. (2024). *Gürbüz ve yağız evlatlar, erken cumhuriyet’te beden terbiyesi ve spor*. İletişim Yayınları.

- Arai, M. (2016). *Jön türk dönemi türk milliyetçiliği*. Çev: Tansel Demirel, İletişim Yayıncılık, 6. Basım.
- As, İ. (2020). Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, S. Y. (2012). *Asker evlatlar yetiştirmek II. meşrutiyet döneminde beden terbiyesi, askeri talim ve paramiliter gençlik örgütleri*. İletişim Yayınları.
- Ayhan, H.&Maviş, H. (1994). Dârüşşafaka. TDVİA, 9, 7-9.
- Carr, E. H. (2019). *Milliyetçilik ve sonrası*. Çev: Osman Akınhay, İletişim Yayınları.
- Çapan, M. Ş., & Mutlu T. O. (2016). Unutulmuş Bir Spor Adamını Anlamak, Konferanslarıyla; Selim Sırrı Tarcan. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi, 14(2)*, 235-241.
- Çapan MŞ. Selim Sırrı Tarcan (1874-1957). Atatürk Ansiklopedisi.
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlı'da basın. *Edebiyat Fakültesi Dergisi, 29 (1)*, 2012, 109-121.
- Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1 (2)*, 1985,
- Nejla G. (2017). Osmanlı Devleti'nde kurulan spor cemiyetleri ve jimnastik derslerinin milliyetçilik hareketlerindeki rolü. *Bellekten, 81 (292)*, 917-946.
- Nuhoğlu, H. Y. (1993). Dârülaceze. *TDVİA, 8*, s. 512-514.
- Örmeci, O. (2010). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. *Tarih Okulu, (8)*, 95-109.
- Öztürk, C. (1999). Islahane. *TDVİA. 19*, 190-191.
- Öztürk, H. & Demirsoy, N. (2019). Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusallaşma çabaları ve sağlık alanında yapılan ulusallaşma çalışmalarının değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri, 27 (1)*, 2019, 11-24.
- Öztürk, H. & Şaylıgil, Ö. (2015). Osmanlı Medreselerinden Tıp Fakültesine: Tıp. *KTD, 7 (3)*, 174-185.
- Tuğluoğlu, F. (2015). II. Meşrutiyet Döneminde Milliyetçi Bir Çocuk Dergisi: Talebe Defteri (1913-1919). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 15(30)*, 99-139.

- Öztürk, H., Emiroğlu, A., (2023). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk Dönemlerinde ilk kadın hekimlerin Türk sağlık sistemine iştiraklerinin döneme yansımalarının değerlendirilmesi: geleneksel araştırma. *Türkiye Klinikleri*, 3 (1), 34-43.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 217-244.
- Tarcan, S.S. (1926). *Mekteplere mahsus aletsiz İsveç usulü terbiye-i bedeniye*, İstanbul Milli Matbaa.
- Tarcan, S.S. (1932). *Beden Terbiyesi, Oyun-Jimnastik-Spor*, Devlet Matbaası.
- Taş, İ. & Şemşit, S. & Eylemer, S. (2013). Avrupa birliği örneğinde uluslararası spor politikasının gelişimi: ekonomik, sosyal ve siyasal boyut. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4 (9), 136-151.
- Türkmen, M. (2018). *Beden terbiyesi, erken dönem türk spor politikalarının sosyo-politik temelleri*. Spor Yayınevi ve Kitapevi.
- Şinoforoğlu, T. (2020). Türkiye'de beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çabaları ve öncü kuruluşlar. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (Özel sayı), 73-105.